

RECÂÎ-ZÂDE İBRÂHİM ŞEFİK DİVÂNİ ÖRNEKLEMİNDE TARİHE EDEBİYATTAN BAKMAK

Pervin ÇAPAN¹

ÖZET

XIX.yy. şairlerinden olan Recâî-zâde İbrahim Şefik Efendi, H.1223/M.1808'de İstanbul'da doğmuştur. Reisü'l-küttâb Recâî Efendi'nin torunu ve tezkireci Mehmed Celâleddin Bey'in de oğludur. Küçük yaşta hem yetim, hem de öksüz kalır. Bir hanımın himayesinde tahsilini sürdürerek, Gölpaazarı Şakir Efendi'den Arapça, Cerrahpaşalı Hamdi Efendi'den de hat öğrenir. H.1250/M.1835'den itibaren devlet hizmetine girer. Sadaret kâtipliği görevinden başlayarak kabiliyeti ile dikkat çeker. Osman Gazi'den, Sultan Abdülmecid'e kadar, padişahların cülus tarihlerini gösteren bir tarih manzumesi yazarak hâcegânlık derecesine yükselmiş, Sultan V. Murad'ın velâdetine söylediği tarihle de nişan almıştır. 1263'te Sayda valisi olan Kâmil Paşa'ya; 1265 yılında ise Mısır valisi Abbas Paşa'ya divan kâtibi olur. 1267 yılında İstanbul'a döner ve 1268'de evkaf muhasebeciliğine kadar yükselir. H.1273/M.1856'da vefat eder. Recâî-zâde İbrahim Şefik *Dîvânı*'nda sefer, fetih, savaş ve zaferler için söylenen tarihler başlığı altında değerlendirilmesi gereken pek çok tarih vardır. Bunlardan Osmanlı tarihinin önemli hadiselerine düşülen tarihlerde şair, çağına tanıklık eden bir duruşla tarihe belge olabilecek nitelikte bir söyleyiş benimsemiştir.

Bu makalede Recâî-zâde İbrahim Şefik Dîvânı örnekleminde şairin Osmanlı-Rus savaşları üzerine söylediği tarihler ele alınarak bu tarihlerin manzum tarih geleneği içindeki yeri, önemi ve edebî değerine dikkat çekilecektir.

Anahtar kelimeler: Klâsik Türk edebiyatı, tarih şiiirleri, Recâî-zâde İbrahim Şefik Dîvânı, Osmanlı-Rus savaşları.

¹ Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Prof. Dr. cpervin@mu.edu.tr ve pervincapan59@gmail.com

LOOKING AT HISTORY FROM LITERATURE
PERSPECTIVE IN SAMPLE OF DİVÂN OF
RECÂİ-ZÂDE İBRÂHİM ŞEFİK

ABSTRACT

Recâî-zâde İbrahim Şefik Efendi, one of the poets of XIXth Century, was born in Istanbul in Hijri 1223 / A.D.1808. He is the grandson of Reisü'l-küttâb Recâî Efendi and the son of Tezkireci Mehmed Celâleddin Bey. He is orphaned at a young age. Continuing his education under the protection of a lady, he learns Arabic from Göl pazârî Şakir Efendi and also learns the art of calligraphy from Cerrahpaşalı Hamdi Efendi. From 1250 onwards, he starts working in the state service. Beginning in the position of Sadaret clerkship, he attracts attention with his talent. Thanks to writing a history record composed of enthronement history of the sultans, from Osman Gazi to Sultan Abdülmecid, he is promoted to the position of hâcegân, and he is rewarded with a sighting after composing a record of veladet of Sultan Murad the 5th. He becomes the divan clerk of Kamil Pasha, the governor of Sayda in 1263; and, Abbas Pasha, the governor of Egypt in 1265. He returns to Istanbul in 1267, and he is promoted to the position of Foundation Accountant in 1268. He dies in Hijri 1273 / A.D. 1856. There are various historical dates that need to be assessed under the heading of the Dates mentioned for expeditions, conquests, wars and victories in the Divân of Recâî-zâde İbrahim Şefik. The poet adopts an utterance which can be considered as a historical document with a stance that witnesses the age in the history of these important events in the Ottoman history.

In this article, the dates which the poet tells about the Ottoman-Russian wars in the sample of Divân of Recâî-zâde İbrahim Şefik will be reviewed, and the place, importance and literary value of these dates will be focused in verse history tradition.

Key words: Classical Turkish literature, historical poems, Divân of Recâî-zâde İbrahim Şefik, Ottoman-Russian wars.

GİRİŞ

İnsanoğlunun bilgi ve tecrübelerinden oluşan birikimlerini süzgeçten geçirmesi hâlinde, daha huzurlu ve müreffeh bir hayat yaşayacağı açıktır. Ferdî ve mahallî, yahut millî veyahut beşerî plânda ele alındığında, insan hayatının bir vak'a değil, devam etmekte olan bir hadiseler zinciri olduğu görülür. Bu hadiseler yığınının fertlerde ve cemiyette "birikim" hâlini alması için geçmiş zamanın iyi bilinmesi ve değerlendirilmesi gerekir, çünkü ister fert, isterse topluluk veya millete ait olsun, belirli bir başlangıcı ve sonu olmayan, kısaca vak'a hâline gelmemiş bir hayat üzerinde konuşmak daima yanıltıcı olacaktır. İnsanı hem fert hem de cemiyet plânında, vak'a hâlinde ele

almaya çalışan bilgi sahalarından ikisi, tarih ve edebiyattır. Bu durumda tarih kelimesi iki mânâsıyla ortaya çıkıyor. Bunlar: 1.Yaşanan zamandan geriye doğru uzanan, oluş, kılış, buluş ve yaratışlar; 2.Hayatîyetleri bakımından geçmişte kalan vak'aların öğrenilmesi ve değerlendirilmesi (Tural, 1986: 103-117). Edebiyat işte tam da bu noktada devreye giriyor.

Bu bağlamda makaleye konu olan Osmanlı-Rus savaşları hakkında kısa bir tarihi bilgi vermenin yerinde olacağı kanaatindeyim. Bu savaşlar 16.yy- 20.yy arasında Osmanlı Devleti ile Rusya Çarlığı ve daha sonra da bu devletin büyümesi sonucunda onun yerini alan Rusya İmparatorluğu arasında yapılmış bir dizi kara ve deniz savaşlarından oluşmaktadır. Bu savaşlar şunlardır: 1568-1570 Osmanlı-Rus Savaşı; 1571 Moskova Yangını; 1572 Molodi Savaşı; 1676-1681 Osmanlı-Rus Savaşı; 1686-1700 Osmanlı-Rus Savaşı; 1710-1711 Osmanlı-Rus Savaşı (Prut Savaşı); 1735-1739 Osmanlı-Rus-Avusturya Savaşı; 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı; 1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı; 1806-1812Osmanlı-Rus Savaşı; 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı; 1853-1856 Osmanlı-Rus Savaşı (Kırım Savaşı); 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi); 1914-1917 Osmanlı-Rus Savaşı (Kafkasya Cephesi).

Bir şair ve edîb olarak Süleyman Nazîf, *Batarya İle Ateş* adlı eserinde “Rus Kimdir, Moskof nedir?” başlıklı yazısında bu savaşları değerlendirirken milletimize ve gelecek nesillere bir vasiyet olarak şunları söylemektedir:

“Tam iki buçuk asır... Evet, tam 250 sene oldu, ırk ve dinimizin bu en büyük ve en bi-aman düşmanına ölüm meydanlarında sık sık tesadüf ediyoruz. Bugün hiçbir Türk ve Müslüman aile gösterilemez ki bir veya müteaddid evlâdını Moskof muharebelerinin birinde şehid vermemiş olsun!... O marekelerin binlerce destanı giryanı, diyar-ı İslâmın ıssız köşelerinde 250 seneden beri ikâz-enîn... 250 seneden beri ikâd-gîn ediyor. Memleketimizde tütmeyen ocakların her biri diğerine bir Rus muharebesinde bestelenmiş bir figan-ı sâkîti tekrar eder. Köylere, tarlalara niçin harap olduklarını sor: Cevap verirler ki, imâr eden bâzû-yı sa'y bir Moskof cenginde kırıldı!... Bu diyarın şarkında, şimalinde bir avuç toprak bulunmaz ki, Türk'ün Moskof eliyle dökülmüş mübarek kanını içmiş olmasın. Bu diyarın garbında, cenûbunda bir hânûmân görülmez ki, cidâr-ı târûmârı Türk'ün, Rus silâhıyla uzaklarda ölmüş bir oğluna îsâl-ı telehhüf etmeğe çalışan âh u vâhını dînlemiş bulunmasın!... Moskofun sulhu muğfel, sükûtu ukûr, müdârâsı hâ'in, yardımı

mehindir. Ey Türk oğlu!... Sana damarlarındaki kanı ihdâ edenler, kanlarının son katrelerini Moskof muharebelerinde dökdüler. Sen bugün yarın ne olursan ol, fakat unutma ki, o şehitlerin ebedî bir yetimisin!... Bu din, bu devlet, bu vatan gibi, bu gayz, bu kin bu intikam da onların sana bir miras-ı mübarekidir.” (Süleyman Nazif, 1917:4-5).

Görüldüğü üzere bu savaşlar, devletimizi asırlarca etkileyen ve sayısız felâketlere kapı açan sonuçları da beraberinde getirmiştir.

Edebiyatçı ve tarihçi ilişkisinin gündeme geldiği bir düzlemde edebî eserler, taşıdıkları subjektif tavır ve yarattıkları gerçeklik duygusu çerçevesinde araştırmacılara, hayata yön veren bazı hadiselerin sabitlenmesini sağlayarak fotoğraf dikkatinden uzak canlı belgeler sunarlar. Bu tahkiyevî metinler bazen manzum bazen de manzum-mensur olarak karşımıza çıkarlar. Tarihin ve tarihinin muteber belge olarak gördükleri *arşiv belgeleri, şer'iyeye sicilleri, tahrir defterleri, vakfiyeler, vekâyi-nâmeler* gibi metinlerin arasına, *meskûkat, hâtûrât, seyahat-nâme, kitâbe ve tarih düşürmeler* de girer. Bu metinlerde sadece ferdî olarak insanın dünü ve bugünü değil, aynı zamanda cemiyet olarak geleceği de vardır. Edebî eserler, tarih gibi olmuş olandan hareket etmez. Bunun yanı sıra gerçekten olmuş hadiseleri, sanatkârın hürriyeti içinde, estetik bir yaklaşımla yeniden düzenleyerek tarihiye araştırmalarını zenginleştirici malzemeler sunar. Burada amaç “*geri dönüş önermek değil, geleceğe yeterli olmak için, geçmişe yeterli olmak*” düşüncesine dayanan bir kendi köklerini arama, milletin tarihî geçmişinden tecrübeler devşirme sürecine vurgu yapmaktır. Söz Klâsik Türk edebiyatı araştırma alanlarına getirilecek olursa edebiyat tarihi, metin neşri ve metin tahlili gibi alanlar bu çerçevede sayılmalıdır (Çapan,2012:70). Tarih düşürme geleneği bu araştırma alanlarının hepsi içinde önemli bir rol ve konuma sahiptir. Klâsik Türk şiiri, Osmanlı mimarisini, musikisini, minyatürünü, eğlence kültürünü, günlük yaşantısını, saray hayatını, askerlik, hukuk ve hiyerarşik yapısını, tasavvuf ve diğer dinî kaynaklarını estetik düzlemde ve imgesel kodlar halinde içinde barındırır. Artık sadece şiir okumak değil, onu tarihi ve kültürel arka plânıyla ve diğer sanatlarla ilişkisini kurarak okumak gerekmektedir. Peki okumanın biçimi nasıl olmalıdır? Tarih ve kültür bilgisinden şiire girerek mi, yoksa şiirden yola çıkarak mı? Bunlardan ikincisi zaman kazandırıcıdır ve şiiri merkezde tutmak gibi bir işleve sahiptir. Klâsik Türk şiirinin kültür tarihi okumaları için bir çıkış noktası olmasının zamanı gelip geçmiştir. Bu okumalar bizi kendisinden *koparıldığımız veya mahrum bırakıldığımız* mirasa bağlayacağı gibi, bu miras üzerinde yeniden hak iddia etmemize de imkân tanyacak ve bizlere

Osmanlı kültürünün ihtişamlı kapılarını açma fırsatı verecektir. Şiirin kültür tarihi okumalarında kullanılmasına yönelik çalışmaların artması, kendisini nereye bağlayacağını ya da nereden başlatacağını bilemeyen insanlar için sanıldığından fazla anlam ifade edecektir.

Sivastopol-Kırım Savaşı diye bilinen 1853-1856 Osmanlı-Rus savaşı ve ardından imzalanan sulh çerçevesinde şair ve şiirin gündeminin değerlendirilmesine geçmeden önce, Recâî-zâde İbrâhim Şefik hakkında kısaca bilgi verilecek olursa:

Recâî-zâde İbrâhim Şefik, H.1223/M.1808'de İstanbul'da doğmuştur. Reisü'l-küttâb Recâî Efendi'nin torunu ve ikinci tezkireci Mehmed Celâleddin Bey'in de oğludur. Küçük yaşta hem yetim, hem de öksüz kalır. Halasının himayesinde tahsilini sürdürerek Gölpaazarî Şâkir Efendi'den Arapça, Cerrahpaşalı Hamdi Efendi'den de hat öğrenir. H.1250/M.1834 tarihinden itibaren devlet hizmetine girer. Sadaret kâtipliği görevinden başlayarak kabiliyeti ile dikkat çeker. Osman Gâzi'den Sultan Abdülmecid'e kadar padişahların cülûs tarihlerini gösteren bir tarih manzumesi yazarak hâcegânlık derecesine yükselir, Sultan V. Murad'ın velâdetine söylediği tarihle de nişana lâyk görülür. H.1263/M.1847'de Sayda valisi olan Kâmil Paşa'ya; H.1265/M.1849'da ise Mısır valisi Abbas Paşa'ya divan kâtibi olur. H.1267'de İstanbul'a döner ve H.1268/M.1852 tarihinde evkaf muhasebeciliğine kadar yükselir. Şair ve bürokrat Ziver Efendi'nin mühürdarı olduğu süre zarfında, onun şairi Sultan II.Mahmud'a tanıttığını belirten Fatîm Efendi, Hâtîmetü'l-Eş'âr'da: "...müşârün ileyh Ziver Efendi'nin mühürdarlık hizmetinde bulunduğu müddetde müşârün ileyhün hüdvâvendigâr-ı sâbık cennet-mekân Sultan Mahmud Hân-ı Sâni hazretlerine takdim eylediği tevârih ve kasidelerin ekserisi mûmâ ileyhün hattıyla muharrer olup eş'âr-ı mezkûreden bazısını esnâ-yı mütâla'ada; 'Ziver Efendi ne güzel şiir söyler ve ne a'lâ yazı yazar. Acaba bu yazı dahi kendü yazusı mıdır?' diyü ük-ârâ-yı tahsîn olmalarıyla mûmâ ileyhün eser-i kalemi olduğu ifade ve ta'yîn olundukda hüsn-i hatt-ı mezkûresine pensend ü tahsîn buyuruldu" diyerek şairin hattı ile padişahın takdirlerini kazandığını, Şefik'in bunu bir iftihar sebebi saydığını söyler ve kaleme aldığı hâl tercemesini bu bilgilerle tamamlar. Yine Fatîm Efendi'ye göre Şefik; "...mezâmîn-âferin bir şâir-i nâzik-terin" dir. "...divân olacak mikdâr eş'âr-ı dil-nişin tanzimine muvaffak" iken, edindiği bilgiler ışığında, kendisinin "...Sayda'ya azîmetinde mecmu'a-i eş'ârî kazâ-zede-i rûzgâr olmuş"tur (Fatîm Efendi,1271:219-220). Şefik Dîvânı'nın üç nüshası(Millet Ktp, Ali Emîrî, Manzûm 228, 229 ve 230) olduğu kaynaklarda ifade edilmiştir (İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Dîvânlar Kataloğu IV, 1969:1048-1050). Dîvân

müretteb olmadığı gibi, oldukça eksik ve son derece karışık üç ayrı nüsha hâlinde elimizdedir. Bu nüshalardan ilki olan Ali Emîrî Efendi Manzûm Eserler(Millet Ktb) 228'de kayıtlı nüsha tarafımızdan numaralandırılmış olup diğer iki nüshaya göre oldukça eksiktir. Söz konusu diğer iki nüsha arasında ise sadece bazı metin farkları vardır. Bütün nüshalar göz önüne alındığında, bu iki nüshaya göre Dîvânda 13 na't, biri mersiye olmak üzere 2 muhammes, 4 Mevlânâ medhiyesi, 294 tarih, 89 gazel, 69 kıt'a, 6 kaside, "feryâd res" redifli bir manzume ve 59 müfred vardır. Şefik Efendi, H.1273/M.1856'da İstanbul'da vefat eder (Çapan, 2007: 41-86).

Şefik Dîvânı'nda sefer, fetih ve zaferler için söylenen tarihler başlığı altında değerlendirilmesi gereken pek çok tarih vardır. Bunlardan Osmanlı tarihinin önemli hadiselerine düşülen tarihlere Şefik, çağına tanıklık eden bir duruşla tarihe belge olabilecek nitelikte bir söyleyiş benimsemiştir.

Osmanlı-Rus ilişkilerini sıkıntıya sokan tarihî hadiseler burada kısaca değerlendirilecek olursa; Osmanlı Devleti'nin Ruslarla ilişkilerinin bozulmasına sebep olan tarihi hadiselerin başında, üç dini inancın da mukaddes saydığı, Kudüs'te bulunan kutsal yerlerin bakımı ve inşası yolundaki faaliyetlerin-1535 tarihinde Kanuni Sultan Süleyman devrinde- Fransa'ya sağlanan kapitülasyon imtiyazı çerçevesinde Katoliklere verilmesi, ardından 1634 yılında aynı hakların fermanlarla Ortodokslara da tanınmış olması gelir. Kırım Savaşı'nın patlak verdiği 1853 yılına kadar geçen 219 yıllık zamanda, iki büyük din arasındaki Kutsal Yerler Meselesi'ne dair oluşan bu anlaşmazlık, Rusya ile Osmanlı ilişkilerinin bozulması ile neticelenir. Osmanlı karşısında kazandığı savaş başarısını,1774 tarihli Küçük Kaynarca Antlaşması'na koyduğu bazı maddeler üzerinden taçlandıran Rusya, Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmaya başlar. Bu maddeleri kendisine dayanak yaparak Osmanlı tebaası olan Ortodokslar'ın korunma ve haklarının gözetilmesi hususunda kendisinin yetkili olduğunu iddia eder. 1789 Fransız İhtilali sonrası Fransa'nın kutsal yerlerdeki görevlerini ihmal etmesi üzerine bu görev tamamiyle Ortodoksların eline geçer. Fransa'da Katolik desteği ile tahta çıkan Louis Napolyon vefa borcunu ödemek üzere, bu yerlerdeki durumun değerlendirilerek eski konuma dönülmesi çerçevesinde 1850'de görüşmeler yapmak üzere İstanbul'a bir generalini gönderir. Bu tarihten başlayarak Osmanlı Devleti, Rusya ve Fransa arasında üç yıl süren görüşmeler gerçekleşir, ancak netice alınmaz. Bu arada siyasi ve ekonomik çıkarlarını tehlikede gören İngiltere de sürece dâhil olur ve Osmanlı yanında yerini alır. Rusya'ya karşı bu üç devlet 12 Mart 1854'de bir ittifak antlaşması imzalarlar. Bu ittifak karşısında

kara ve deniz savaşlarına girişen Rusya, savaşı kendi topraklarına taşımış olur. İttifak güçleri, Rusya'nın Kırım Yarımadası'ndaki en büyük limanı olan Sivastopol'u kuşatır. Yaklaşık bir yıl süren kanlı çarpışmaların ardından, Mart 1855'de Sardunya da ittifaka katılarak Kırım'a asker gönderir. Rusya ağır bir yenilgiye uğratılır ve Sivastopol'u boşaltır.30 Mart 1856 tarihinde Paris'te yapılan antlaşma ile Kırım Savaşı sona erer. Bu yenilgi karşısında Rusya, Osmanlı topraklarını ele geçirme ve sıcak denizlere ulaşma hayallerini ertelemek zorunda kalır (Keleş,2013:XI-XIII).

Şefik,uzun süren bu Osmanlı-Rus savaşlarının neticesinde, bir devletler ittifakıyla gerçekleşen Sivastopol fethi üzerine söylediği tarihlerde, halk muhayyilesine kazınan savaş yorgunluğunun ve yaşanan ıztırapların yanı sıra, fetih başarısının mutluluğunu birlikte resmederken Kırım'ın elimizden çıkmış olmasının üzüntüsünü ve onu yeniden fethetme ümidi taşıdığını ifade eder. Kaleme aldığı kıt'a-i kebire şeklindeki iki şiirde savaşı anlatırken şunları söylemektedir:

(Fâ i lâ tün/ Fâ i lâ tün/ Fâ i lâ tün/ Fâ i lün)

Hamdüli'llâh ahz-ı sâr itdi Kral-ı Rûs'dan
Hazret-i şâh-ı zamân Sivastopol fethi ile

Şâh-ı İslâm ile Sardinya Fransız İngiliz
Aldılar çok nâm u şân Sivastopol fethi ile

İttihâd-ı çâr devletden şaşırdı Çâr-ı Rûs
Dört yanın aldık inan Sivastopol fethi ile

Binikiyüzyetmişikinci sene geldiği gün
Şâdmân oldu cihân Sivastopol fethi ile

İsm-i bâsit hem adüvdür sâl-i hâl ile aceb
Bastımız oldu ayân Sivastopol fethi ile

Bu sefer oldu Kral-ı Rûsı o denlü hazîn
Cânı kabz olundu san Sivastopol fethi ile

Dirdi Moskov düşse süngüyle tutarız gök yere
Düşdi kaldırdı taban Sivastopol fethi ile

Yir göğü sıkıştı düşmen şimdi bulmaz mı ferah
Ehl-i arz u âsmân Sivastopol fethi ile

Halk-ı âlem ol kadar buldı safâ kim güyiyâ
Pîrler oldı cevân Sivastopol fethi ile

Varsa gitmiş Urkapusu'ndan uğursuz bu sefer
Oldı gözlerden nihân Sivastopol fethi ile

Kal'asın biz topdan yerle beraber eyledük
Oldı âlem gök duman Sivastopol fethi ile

Lutf-ı Hak'la oldı yahşı hâl-i düstân işbu hâl
Hâl-i a'dâ da yaman Sivastopol fethi ile

Nice bir fethin nasîb eyler bize hemçün Kırım
Bizi iden kâmrân Sivastopol fethi ile

Cevherin târîh didüm şâd olup ben de Şefik
Âlem oldı şâdmân Sivastopol fethi ile

(1272) (AE 228/38b-39a)

(Fâ i lâ tün/ Fâ i lâ tün/ Fâ i lâ tün/ Fâ i lün)

Kal'a-i Sivastopol fethin nasîb idüp bize
Sâl-i nevde eyledi mesrûr Yezdân âlemi

Bir olup İslâm u Sardinya Fransız İngiliz
Dört taraf kıldı ihâta ceng-cüyân âlemi

Zabt-ı dünyayı hayâl eylerdi Rûs işbu sefer
Sanup evvelki gibi hâlîce meydân âlemi

Serhadât-ı Rûmili'yi geçdi bir baş cedd-i Rûs
Yir yir asker göricek derk itdi ol an âlemi

Yirgöği semtinde de pek çok hezîmetler görüp
Yirgöği bilmez şaşırđı kılmaz iz'ân âlemi

Bahr u berden Yirgök almaz asker irsâl eyleyüp
Çâr devlet Çâr-ı Rûsa kıldı zindân âlemi

Cin fikirliiler kaçurđı Moskov'ı âdemce bak
Zabt ide lâyık mı bir gül-ı beyâbân âlemi

Ayağı irdi suya şimdi balıkçı Moskov'un
Yayacakdı yemleyüp mahlûkı Talyan âlemi

İntikâmın kat kat aldık Rûs'dan geçmişlertün
Seyr idün şimdi gelüp ey müslimânân âlemi

Başka âlem oldı bu hâl-i neşât ile cihân
Cennete temsil ider âdemce insân âlemi

Urkapusu'ndan Demürkapu'ya dek feth olunup
Umaruz kim zabt ider şâh-ı cihânân âlemi

Cevherin târîh didüm vakt-i sûrunda Şefîk
Yyledi feth-i Sivastopol şâdân âlemi

(1272) (AE 228/39b-39b)

Bu savaş sürecini, 1 Temmuz 1839'da, daha 16 yaşında iken 33. Padişah olarak tahta çıkan Abdülmecid Han ve maiyetindeki devlet adamları yönetir. XIX. asrın prensi olarak yetiştirilen son derece nazik, merhametli ve hassas bir hükümdar olan Abdülmecid Han, kendi arzu ve iradesiyle 2 Kasım 1839'da okuttuğu Gülhane Hatt-ı Hümayûnu ile Tanzimat'ı ilan ederek hariciye nezaretine getirdiği Mustafa Reşid Paşa ile birlikte yenileşme hareketlerinin önünü açar (Öztuna,1983:23-24). Şefîk, bir yeni yıl kutlaması münasebetiyle Abdü'l-Mecid Han'a söylediği bir başka tarih manzumesinde, yine Sivastopol fethinden bahisle sulh ümidini şöyle dile getirir:

(Me fâ î lün/ Me fâ î lün/ Me fâ î lün/ Me fâ î lün)

Yenilendi sene şükr ola Hakk'ın lutf-ı 'âmiyle
Hümâyûn itsün ahkâmın Hudâ Abdü'l-Mecid Hân'a

Bu yıl Eylül-i Rûmî geldi bir günde Muharremle
Bu hayra dâldür bir kat daha Abdü'l-Mecid Hân'a

Ümid oldur bu yıldur ceng-i evvel meyl idüp sulha
Kral-ı Rûs eyler ilticâ Abdü'l-Mecid Hân'a

Adûnun gözi yıldı râyet-i nasrın görüp bıldır
Dinildi şâh-ı mansûrû'l-livâ Abdü'l-Mecid Hân'a

Yılı bitsün adûnun kahr ile günden güne böyle
Ola âsâr-ı nusret rû-nümâ Abdü'l-Mecid Hân'a

Sivastopol alındı müjdeler bu sâl-i nusretle
Şeh-i kişver-güşâ dinse becâ Abdü'l-Mecid Hân'a

Şerefli bir vakit konmuş bu şehre telgraf işte
Peyâm-ı feth alındı ibtidâ Abdü'l-Mecîd Hân'a

Yürün kulağı dirler telgrafa bir ağız âlem
Virür yer yer haber subh u mesâ Abdü'l-Mecîd Hân'a

Kulağı bak kirişde telgrafun şimdi bu hengâm
Hayırlı bir haber var gâlibâ Abdü'l-Mecîd Hân'a

Kırım'un müjde-i fethiyle Tatarlar gelür bir gün
Dirüz olsun mübârek bu gazâ Abdü'l-Mecîd Hân'a

Adâlet üzre her yıl sâliyâne olunur tevzî'
Ehâl-i bilâd eyler senâ Abdü'l-Mecîd Hân'a

Zamâne halkı cümle bendesi aylıklı yıllıklı
Aceb bir dâd-ı Hakkdur bu atâ Abdü'l-Mecîd Hân'a

Nice bin sâl-hürde bendegân aylıkla kâm aldı
İderler rûz u şeb hayr du'â Abdü'l-Mecîd Hân'a

İde ta'kîb bu sâl-i nevi çok nusretile ihbâr
Hakk itsün dem-be-dem bahş-ı safâ Abdü'l-Mecîd Hân'a

Didüm tebrik-i sâle lafzen ü mânen iki târîh
Şefikâ arz olunsa pek sezâ Abdü'l-Mecîd Hân'a

Şerefle binikiyüzyetmişikinci sene geldi (1272)
Gelen yıl eymen olsun dâ'imâ Abdü'l-Mecîd Hân'a
(1272) (AE.228/40b-41a)

Yine 1272'ye tarihlenen bir başka metinde de Şefik, Sivastopol fethi yanında, Sadrazam'a duyduğu minnet ve teşekkürlerini şöyle ifade eder:

(Fâ i lâ tün/ Fâ i lâ tün/ Fâ i lâ tün/ Fâ i lün)

Binikiyüzyetmişikinci sene itdi hulül
Sadr-ı âliye ide mes'ûd Rabb-i Zü'l-Celâl

Sadrı teşrif ideli günden berü bu âna dek
İntizâm-ı âleme itmekde sa'y-i bî-hemâl

Tavr-ı âlîsinden ehl-i vaktimüz hoşnûddur
Eylesün her rûz u şeb vasfile âlem iştigâl

Bu tevâzû' ile irdi böyle âlî rûtbeye
Hakk Te'âlâ zâtın itmiş mâlik-i hüsn-i hısâl

Hâtır-ı bay u gedâyı bir nevâzişle alur
Kendi var olsun ki yokdur anda fikr-i celb-i mâl

Kasr-ı Belkıs'ı getürdürse Süleymân der-akib
Celb-i âsâyiş ider bir gün bu da Âsaf-misâl

Bir kemâlât ehlidür ol Âsaf-ı âlî-himem
Bu zamân gelse kitâbcısı olur İbni Kemâl

Melekof zabtı peyâmı kıldı akdemce zuhur
Nusrete dâl oldı şu sâl-i meyâmin iştimâl

Hakk'a şükr olsun Sivastopol alındı müjdeler
Âleme bir şevk geldi kalmadı artık melâl

Avn-i Hakk ile şu günlerde olup feth-i Kırım
Umaruz nice fütühât ola zâhir sâl-i hâl

Yokdur istidrâc-ı düşmen şu sefer mağlûbdur
Haddini bilüp küçülür bu sene koca Kral

Alınup böyle peyâm-ı feth ü nusret dem-be-dem
Zevk u şevk ile mürur itsün bu yıl rûz u leyâl

Bendegân olsun nice yıllar berây-ı tehniyyet
Hâk-pây-ı âlî-i sadr-ı güzîne rû(y)mâl

Cevherin târihini hâtif Şefikâ söyledi
Oldı âlişân-ı sadr-ı a'zama Es'ad bu sâl

(1272)(AE 228/41a-41b)

Yine bir başka tarihte Şefik'in anlatımında Osmanlı dışında dört devletin Ruslarla yapılan sulha katkıları yer bulmuştur:

(Me fâ î lün/ Me fâ î lün/ Me fâ î lün/ Me fâ î lün)

Kabûl-i sulh kıldı devlet-i Rûsya âhir-i kâr
İki yıldır muhârib idi âlemle tamâm oldı

Fransız İngiliz Sardinya İsveç işbu dört devlet
Olup İslâm ile bir rub'-ı meskûnda benâm oldu

Tavassut itdi Nemçe emr-i sulha hayr-h'âhâne
Anun da ortalıkda sa'yi makbul-i enâm oldu

Kral-ı Rûs taldı bu haberle bahr-i efkâra
Akan sular turur gördi bu re'ye gayrı râm oldu

Peyâm-ı sulh alındı telgrafla vakt-i eşrefde
Cihân işbu sefer yer yer bu güne şâdkâm oldu

Helâl idi içildi şerbet-i sulh âfiyetlerle
Müdâm ağza şarâb-ı harb alınmaz kim harâm oldu

Hakîmâne kan alındı da aklı başına geldi
Dimâğ-ı Rûs muhtell idi bir dem çün zükâm oldu

Dir iken milletiçün ideyüm yüz aklı bir de
Vücûd-ı devlet-i Rûsiya dûçâr-ı cüzâm oldu

Zen-i dünyâyı isterdi ki alsun er gibi Moskov
Menâma vardı bu fikr ile sonra ihtilâm oldu

Adil-i düzah olmuş idi nâr-ı harb ile âlem
Yine bu sulha şimdi aceb dârü's-selâm oldu

Sefer açmış idi sanup cihânı h'âb-ı gafletde
Bize ma'nâda bu bir lutf-ı Rabb-i lâ-yenâm oldu

Hulûs-ı pâk Hân Abdü'l-Mecîd'i gör neler yaptı
Her emri reşk-i eslâf-ı selâtin-i izâm oldu

Azâda cümle bu sulh-ı hayr olup ahd-i hümâyûnda
Cihânda ol şehe bu başkaca bir özge nâm oldu

Kazanmaz mı o devletler de öyle nâm u şân artık
Ki anlar bu sefer dünyaya bâdî-i nizâm oldu

Bu harbi cism-i âlemden onulmaz yâre sanurduk
Bakup cerrâhlar cândan karîn-i iltiyâm oldu

Nice demdür felekde mihr-i âsâyış görünmezdi
Görünür işte nûr-ı sulhile ref'-i zalâm oldu

Meseldür olmaz eski dost düşmen bilmiş ol şimdi
Biraz gavga ile Moskov yine dost-ı müdâm oldı

Görür herkes yakîn mir'ât-ı kalbinde neşât-efzûn
Cihânda bu haber çün bâdî-i şevk u garâm oldı

Şefik öyle uzatmaz sâde mazmûn ile şî'rin kim
Bu nazm-ı muhtasarla mazhar-ı hayrî'l-kelem oldı

Bu sulhı mücib-i fevz ü felâh it âleme yâ Rabb
Bana işbu du'â-yı hayr vird-i subh u şâm oldı

Baş eğdi imparator emr-i teklife didüm târîh
Bırakup Rûs bu âlemile harbi sulh-ı âm oldı

(1272)(AE 228/46b-47b)

Sadrazamın sulh için Paris'e gidişinin anlatıldığı bir başka tarihte Şefik, sadrazamın saraya damat oluşu ile sulhun getirdiği bayram sevinci arasında ilişki kurar:

(Me fâ î lün/ Me fâ î lün/ Me fâ î lün/ Me fâ î lün)

Kırân-ı necm sıhr-ı sadr-ı âli sa'd ile oldı
Zifâfi gice andurmaz mı bu ay leyle-i bedri

Cenâb-ı Ziver'ün ol sıhr-ı âli necl-i pâkidür
Bu lutf-ı Hakk'a memnûn oldı dünyâlar kadar gayrı

Ola yıldız barışıklığı mihr ü meh gibi rüşen
Felekde Zühre raks eyler olup bu mücib-i fahri

Güzelce imtizâc itsün ikisi şîr ü şekkerveş
Biri nehr-i leben olsun birisi de asel nehri

Dem-â-dem sâyesinde keşb-i rif'at eylesün varsun
Ol âsaf önce dâmâdinun olsun kuvvetü'z-zahrı

Arûsı bîkr-i mazmûn aldı zâd-ı tab'da böyle
Varup sudan geçer bu nazm-zede gördi çün bahri

Gelin seyr eyleyün alındı kızlar kal'ası erce
Gönül hoşnûdluğuyla bu sefer lutf eyleyüp Tanrı

Cenab-ı sadr-ı âli Paris'e azm idecek sulha
Ola tevfiğe makrûn-ı seferde bu sefer emri

Şer ü şûr-ı adû âlem başından ref' olup gitsün
Cihâna bu sefer Moskovla şu sulhun gele haberi

Düğün bayram ider âlem hele sulh u salâh olsun
Gelüp İstanbul'a seyr it o dem cem'iyet-i şehri

İdüp teshil kârın dilerüz azmi gibi Mevlâ
Yine devletle teşrif ide Âsaf-mesned-i sadrı

Tevâzu'-kârdur hûrşîdveş ol Âsaf-ı devrân
Olur nâmı gibi âli felekde böylece kadri

Şen olsun hânedân-ı devletile hâtırî dâ'im
Sürûra kalb kıl yâ Rabb gönüllerde gam-ı dehri

Tulû-ı fahr ile didüm Şefikâ ana bir târîh
Salâhü'd-dîn zifâfı gice gördi ercesi kadri

(1272) (AE 228/48a-48b)

1271 tarihli bir başka metinde Rus kralının da bu mücadelenin sonunu göremeden öldüğü belirtilmiştir.

(Fe i lâ tün/ Fe i lâ tün/ Fe i lâ tün/ Fe i lün)
(Fâ i lâ tün Fa'lün)

Bu sefer derdi ile imparator oldı helâk
Muztaribdür bu sefer ye'sile hâl-i Moskov
Yedi iklime bu târîh ile kıldum i'lân
Müjdeler 'âleme mürd oldı Kral-ı Moskov

(1271) (AE 228/58b)

Kıt'a şeklinde söylenilmiş bir tarihte ise şair, aynı hadiseyi şöyle anlatmaktadır (AE 228/58b):

(Me fâ i lün/Fe û lün/ Me fâ i lün/Fa')?

Sivastopol için uğraşıldı bir sene tam
Olundı cümle kılâ'ı ile bu yol feth
Şefik ola mübârek gazâ didüm târîh
Olundı topla müjde Sivastopol feth

(1272) (AE 228/58b)

Sivastopol savaşının ardından Ruslarla yapılan sulh da Abdülmecîd Han'ın diplomatik başarısının bir nişanesi olarak şairin hakkında tarih manzumesi söylemesine vesile olmuştur. Şiir bu barış görüşmelerinin âdeta manzum bir hikâyesidir. Uzun tarih manzumeleri olarak söylenen bu tarihler, manzum tahkiyevî metinler olarak nitelenebilir. İşlenen konular ve tarihlenen hadiselerin büyük bir kısmı Abdülmecîd Han'ın saltanat zamanına aittir. Özellikle Osmanlı-Rus savaşının bir sulhla bitirilmiş olması ve bu yolda bir devletler ittifakı kurulması, şaire göre sultanın ve özellikle onun devlet adamlarının diplomatik başarısını işaret etmektedir.

(Fâ i lâ tün/ Fâ i lâ tün/ Fâ i lâ tün/ Fâ i lün)

Açdı bâb-ı harbi hasbe'l-iktizâ bi'l-ittifâk
Eyleyince Mencikof teklîfin etyan Rûs ile

Gördü kim bu da'vîyi fasl eylemez gayr-ı husâm
Bundan akdem hazret-i Abdülmecîd Hân Rûs ile

Çeşm-i Hakla bakdılar kim hak yedinde ol şehün
Bulmağa islâh-ı zât u elbine imkân Rûs ile

Sa'y idüp ısrâr vâkı olduğunda ol zaman
Pek büyük devletler itdi harbi i'lân Rûs ile

Yani anlar kim Fransız İngiliz Sardinyadur
Her biri şevket ile kuvvetde siyyân Rûs ile

Hikmet-i Hak ba'zı def'-i nâs için itdi zuhûr
Üçü birden oldular toğrısı udvân Rûs ile

İşbu üç devletle bir de ol şeh-i kişver-güşâ
Oldılardı cümleten dest ü giribân Rûs ile

Bir olup bahren ü berren kıldılar sevk-i ketîb
İki yıl ceng itdiler bâ-fevz-i Yezdân Rûs ile

Dâhil olup sonradan İsveç de bu cem'iyyete
Dedi erlik işte bunda işte meydân Rûs ile

Sıdkile teşmîr-i dâmân eyleyüp bu niyyete
Verdi candan ol da söz ceng için inân Rûs ile

Nemçe gördi böyle git git bu sefer gavga büyür
Başladı zîrâ hısâma çarh-ı gerdân Rûs ile

Gel inad koşma ko bu gavgâyı neylersin deyü
Eyledi şu sulh için sa'y-ı ferâvân Rûs ile

Âlem ile başa çıkmaz anladı gavga hele
Bir onulmaz yâredür bu etdi iz'ân Rûs ile

Olmadan birden teşennüc çâresin bulmak gerek
Nemçeli söyleşti böyle hayli ezmân Rûs ile

Çarçabuk Çar işbu sulha meyl kıldı bu sefer
Bakdı kim hasm olacak cümle el-amân Rûs ile

Yelkeni indürdi velhâsıl suya bu mertebe
Harbi terk itdi anuñçün ceng-cûyân Rûs ile

Akd-i meclis olunup Paris'te emr-i sulh için
Anda nice kıl ü kâl olundu etyân Rûs ile

En-nihâye sulha baş bağlandı ref' oldu hısâm
Hamdü'llâh harb-i âlem buldı pâyân Rûs ile

İmparator-ı Fransa meclise oldı re'is
Âşitiye evvelâ bu oldı bürhân Rûs ile

Öyle bir zât-ı fahîm olunca meslisde re'is
Olur elbet başlıca bir ahd ü peymân Rûs ile

Gönderildi ana her devletden a'zâ-i benî
Tâ ki bir suret verile hâle cesbân Rûs ile

Toğrısı ber-vefk dil-h'âh etdiler sa'y-i belîğ
Cân u dilden gördi iş bak hayr-h'âhân Rûs ile

Az vakitte çok hayırlu bizce sohbet eyleyüp
Ortada kâ'in makâlât oldı Kürdân Rûs ile

Bir nice sugrâ vü kübrâ bast u tertîb iderek
Sulha virdiler karâr anda sefirân Rûs ile

Sadr-ı âlî de sefir-i müstakildi buradan
Ol emîn-i devlet oldı sulha gûşân Rûs ile

Nâhın-ı tedbir ile bu müşkili hall itmeğe
Pençeleşdi sözde olda çün Nerimân Rûs ile

İmparator itdi sa'y ikmâl-i nâmusa güzel
Halk bu sa'yi gördiler takdire şâyân Rûs ile

Öyle bir şartınca ibrâz-ı mesâî kıldı kim
Kaldılar bu himmete Osmânlu hayrân Rûs ile

Bârekallâh seyr it a'lâ tâli'-i şâhâneyi
Gördi âlem necm-i ikbâlini tâbân Rûs ile

Matla'-ı baht-ı hümayûnundan elhak ol şehün
Gâlibâne mihr-i sulh oldı nümâyân Rûs ile

Telgrafla bu peyâmı yazdı ol âlî vezir
İtdiler sulh-ı sahihi herkes ikân Rûs ile

Der-akib evrâk-ı mahsûsıyla i'lân olunup
Güş idince halk artık oldı şâdân Rûs ile

Beş vakit toblar atıldı işbu üç aylarda bak
Oldılar mesrûr hep sükkân u kuttân Rûs ile

Çıkdı ayyûka sadâ-yı tob-ı şehriyân o dem
Tobdan âlem işidüp dost oldı ol ân Rûs ile

Yigirmidördüncü günü şehri Receb içre aceb
Bir mürecceb maslahat görüldi âsân Rûs ile

Ferd-i mercûbiyyetin gör kim bu şehri içre hemân
Bu güzel sulhu duyup nâs oldı Şa'bân Rûs ile

Hikmet-i Hakk kâr-ı âlem gâh sulh u gâh ceng
Böyledür ahvâl-i gerdûn ol şinâsân Rûs ile

Hep hükm tahtundadır cümle şu'ûn-ı kâ'inât
Düşmen idi dün bugün dost oldı devrân Rûs ile

Unutulmaz müttefik devletlerin hizmetleri
İtdiler zîrâ bize ceng içre a'vân Rûs ile

Hem de bu kerre bu sulhı gâlibâne akd için
Kim savaşıldılar idüp çok himmet erzân Rûs ile

Oldı düşmenlik karanluk bizlere şimdengerü
Şebçerâğ süllem ü safvet hem fûrûzân Rûs ile

Ara yerden gitdi târîkî-i advân hâliyâ
Dostluk fer buldı çün mihr-i dıraşşân Rûs ile

Binenâda ayrılık gayrılık olmaz ba'dezîn
Dünyede kaldı ayrılık olmaz bu yeksân Rûs ile

İttihâd u ittifâk üzre olurlar gayri kim
Oldı devletler aceb yek cism ü yek cân Rûs ile

Sulh olunca şimdi âlem cennete oldı adıl
Dûzahâsâ idi ceng-i âteş-efşân Rûs ile

Nice canlar yandı bu gavgada hayfâ şöyle kim
Nâr-ı harb etmişdi dehri hemçü nîrân Rûs ile

Ara yerde düşman olursa Hudâ makhûr ide
Dost oldu düşmen iken şimdi ekvân Rûs ile

Her sefer vakt-i hazarda böyledür hayr du'â
Ola dâ'im dost ol şâh-ı cihanbân Rûs ile

Seyyidü'l-ahkâmî târih-i Şefik eyler beyân
Gâlibâne akd-i sulh olundu el-ân Rûs ile (1272)

Ben de târîhin Recâ'î söylerim tasfîr idüp
Akd-i sulh itdi düvel hamdihi'l-Hannân Rûs ile
(1272) (AE 229 39a-40b)

Şair, 1273 yılında yeni yılı kutlamak üzere söylediği bir tarih manzumesinde, Ruslarla yapılan sulh için Abdülmecîd Hân'a minnetlerini tekrar ifade eder:

(Fâ i lâ tûn/ Fâ i lâ tûn/ Fâ i lâ tûn/ Fâ i lûn)

Sâl-i hâl etdi teceddüd yümmile ikbâlile
Hak ede şâh-ı zamân Abdülmecîd Hân'a sa'id

Nûr-ı adli dehrden ref'-i zalâm-ı zulm edip
Gün gibi âsâyiş-i halk oldu âlemde bedîd

Sulh-ı Rûs ile geçen yıl Şâh-ı Sikender-sıfat
Fitne-i âhir zamâna çekdi bir sedd-i sedîd

Sedd olundu bâb-ı harb el birliğı bu sulhile
Sanma uruldu ana asma karar asma kilid

Merkez-i insâfda devr eyler artık rûz u şeb
Âsitân-ı pâkine baş eğdi bu çarh-ı anîd

İbn-i vakt olsa n'ola âhir zamân âdemleri
Yümnile bak bu zamâna dinilir ahd-i cedîd

Eyler efvânî-i ömr-i devlete cândan du'â
Vasf-ı ahdin gûş edip ukbâda Han Abdülhamîd

Sâ'at-i vaktiyle öyle asrının bir ânıdır
Müddet-i Sultân Selîm ü ahd-i Sultân Bâyezid

Taht-ı âlî-baht-ı şevketde ilâhi dilerüz
Yaşasun devletle bin sâl ol şâhenşâh-ı ferîd

Her sene târîh takdim eyleyip disün Şefik
Var ola dünyada bin yıl böyle Han Abdülmecîd

(1273) (AE229/41a)

SONUÇ

Sonuç olarak bu makalede tespit edilerek dikkatlere sunulan Osmanlı-Rus savaşları ve ardından imzalanan barış antlaşmalarını konu edinen manzumeler, Recâî-zâde İbrahim Şefik'i, Klâsik Türk edebiyatının tarih düşürme geleneği içinde yer alan şairler arasında önemli bir yere yükseltmektedir. Edebiyat tarihlerinde bu geleneğin tarihî gelişimi yazılırken Şefik ve eserinin yapı ve söyleyiş özellikleri bakımından gereği veçhiyle yer bulması, kültür ve edebiyat tarihimiz için anlamlı olacaktır. Yine şairin manzumelerde sergilediği duruş, meseleye yaklaşım biçimi ve gerçekliğin edebî düzleme taşınması bağlamında gösterdiği hassasiyet, tarih yazıcılığı anlamında olduğu kadar, millete mal olmuş bir tarihî olay etrafında, toplumda bir farkındalık yaratmak bağlamında da, etkili olacaktır.

KAYNAKÇA

- Çapan, Pervin (2007). Recâî-zâde İbrahim Şefik Dîvânı'nda Mevlânâ ve Mevlevîlik, *Türk Kültürü, Edebiyatı ve Sanatında Mevlânâ ve Mevlevîlik - Ulusal Sempozyumu, Bildiriler Kitabı*, Konya, 41-86.
- Çapan, Pervin (2012). Şefik Dîvânı Örneğinde Manzum Tarih Düşürme Geleneği. *Prof.Dr.Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu (20-22 Ekim 2011) Bildirileri*, Adana.
- Fatîn Efendi (1271). *Hâtîmetü'l-Eş'âr*. İstanbul.
- İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Dîvânlar Kataloğu IV* (1969). İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Keleş, Erdoğan (2013). *Kırım Harbine Dair Notlar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Öztuna, Yılmaz (1983). *Büyük Türkiye Tarihi (C.7)*, İstanbul: Ötügen Yayınevi.
- Süleyman Nazîf (1917). *Batarya İle Ateş*. İstanbul.
- Tural, S. Kemal (1986). Tarihçinin Edebiyat Dünyasından Alması Gerekenler veya Metoda Âit Düşünceler, *Türk Kültürü Araştırmaları*, C.XXIV.